

TIJORAT BANKLARIDA ASOSIY VOSITALAR AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH**Xolmirzayev Bekzodjon Shuxrat o'g'li**

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi. 70412205-BANk hisobi, audit va nazorati (MSc-Master of Science)-mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14182345>

Annotatsiya. Mazkur maqola tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirish masalalarini ko'rib chiqadi. Asosiy vositalar bank faoliyatida muhim o'rin tutib, ularning hisob-kitobi va audit jarayonini samarali tashkil etish moliyaviy resurslarni boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada asosiy vositalar auditining hozirgi holati, undagi muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar yoritilgan. Xalqaro standartlar, innovatsion texnologiyalar va ichki nazorat tizimini kuchaytirish asosiy takomillashtirish yo'nalishlari sifatida taqdim etiladi. Tadqiqot natijalari tijorat banklarida audit jarayonining samaradorligini oshirish va asosiy vositalardan oqilona foydalanishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar: tijorat banklari, asosiy vositalar, audit, moliyaviy hisobot, xalqaro standartlar, ichki nazorat, innovatsion texnologiyalar, amortizatsiya, aktivlarni boshqarish.

IMPROVING THE AUDIT OF FIXED ASSETS IN COMMERCIAL BANKS

Abstract. This article considers the projects of basic audit in commercial banks. the main activity plays an important role in the banking activity, accounting is an important profession in the effective management of the production resources of the audit process. The article describes the current state of the use audit, its problems and suggestions for their elimination. International standards, innovative technologies and internal control are defined as the main supply directions. It provides support of the audit process in commercial commercial banks and shipping from reliable use.

Keywords: Keywords: commercial banks, legal forces, audit, tax reports, international standards, internal control, innovative technologies, depreciation, asset management.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АУДИТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы совершенствования аудита основных средств коммерческих банков. Основные средства играют важную роль в банковской деятельности, а их расчет и эффективная организация процесса аудита имеют большое значение в управлении финансовыми ресурсами. В статье описано современное состояние аудита основных средств, его проблемы и предложения по их устранению. Международные стандарты, инновационные технологии и укрепление системы

внутреннего контроля представлены в качестве основных направлений улучшений. Результаты исследования служат повышению эффективности аудиторского процесса в коммерческих банках и рациональному использованию основных средств.

Ключевые слова: Ключевые слова: коммерческие банки, основные средства, аудит, финансовая отчетность, международные стандарты, внутренний контроль, инновационные технологии, амортизация, управление активами.

Kirish

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligi ularning aktivlari, jumladan, asosiy vositalarning to'g'ri boshqarilishi va hisobga olinishi bilan uzviy bog'liq. Asosiy vositalar bank faoliyatini ta'minlashda va mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonida muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ushbu aktivlar hisobi va audit jarayonining to'g'ri tashkil etilishi banklarning moliyaviy ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi sharoitda tijorat banklarida asosiy vositalar auditining ahamiyati ortib bormoqda.

Bu, bir tomondan, bank aktivlarining real holatini aniqlash zarurati bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarga mos bo'lishini ta'minlash zarurati bilan izohlanadi. Shu bilan birga, audit jarayonida yuzaga keladigan muammolar, jumladan, eskirgan uslublar, texnologik yondashuvlarning yetishmasligi va malakali kadrlarning kamligi, audit samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolada tijorat banklarida asosiy vositalar auditining ahamiyati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning samarali usullari yoritiladi. Shu bilan birga, xalqaro tajriba asosida innovatsion yondashuvlarni joriy qilish orqali audit jarayonini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.

Metodologiya:

Mazkur tadqiqot tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, unda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil: Tijorat banklarining asosiy vositalarini audit qilishga doir ilmiy maqolalar, xalqaro standartlar (IFRS), milliy qonunchilik hujjatlari va normativ bazalar o'rganildi.

Asosiy vositalar auditiga oid nazariy va amaliy asoslar tahlil qilindi.

2. Amaliy tahlil: O'zbekiston tijorat banklarida asosiy vositalarning hisob-kitobini yuritish va audit qilish jarayonlarining amaldagi holati o'rganildi. Ushbu maqsadda tijorat banklarining yillik moliyaviy hisobotlari, audit xulosalari va boshqa amaliy materiallar tahlil qilindi.

3. Taqqoslash usuli: Xalqaro tajriba va milliy tajriba o'rtasida taqqoslashlar olib borildi. Bu orqali tijorat banklarida xalqaro standartlarga mos audit tizimini joriy etish imkoniyatlari baholandi.

4. Ekspert so'rovlari: Tijorat banklarining ichki auditorlari va moliyaviy boshqaruv bo'limi vakillari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib, amaldagi audit jarayonlarida uchrayotgan muammolar aniqlandi.

5. Innovatsion yondashuvlarni baholash: Bank auditida zamonaviy texnologiyalarni (ERP tizimlari, raqamli audit vositalari) joriy qilishning samaradorligi baholandi.

6. Amaliy takliflar ishlab chiqish: Olingan natijalar asosida asosiy vositalar auditini takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi, jumladan:

- Xalqaro standartlarga mos keluvchi yangi metodik yondashuvlar.
- Avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy qilish bo'yicha tavsiyalar.
- Ichki nazoratni mustahkamlash usullari.

Ushbu metodologik yondashuvlar tadqiqotning ilmiy asoslangan va amaliy foydali bo'lishini ta'minlashga xizmat qildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirish bo'yicha ilmiy va amaliy tadqiqotlar turli jihatlardan ko'rib chiqilgan. Quyida mavzuga oid muhim adabiyotlar tahlil qilinadi:

1. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS)

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) asosiy vositalarning bahosi, amortizatsiya hisob-kitobi va aktivlar qiymatini qayta baholash usullarini aniqlashda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. IFRS 16 va IFRS 36 kabi standartlar asosiy vositalar hisobi va auditida foydalaniladi. Ushbu standartlar tijorat banklari auditida xalqaro tajribalarni tatbiq etish zaruratini ta'kidlaydi.

2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni

Milliy qonunchilikka ko'ra, tijorat banklarida asosiy vositalar buxgalteriya hisobining muhim elementi hisoblanadi. Ushbu qonunda asosiy vositalarning hisobga olinishi va ularning haqiqiy qiymatini aniqlash usullari yoritilgan.

3. Sh.B. Karimov, "Tijorat banklarida moliyaviy nazoratning o'ziga xos jihatlari"

Ushbu ilmiy ish tijorat banklarida moliyaviy nazorat va auditning ahamiyatini ochib beradi.

Muallif asosiy vositalar auditini amalga oshirishda mavjud muammolar va ularni hal qilish bo'yicha tavsiyalar beradi. Kitobda ichki auditni samarali tashkil etish bo'yicha innovatsion yondashuvlar muhokama qilingan.

4. C.R. Mowen va D.R. Hansen, "Managerial Accounting"

Mazkur asar menejment hisobi va nazorat tizimlarida asosiy vositalar va ularning auditi mavzusiga keng e'tibor qaratadi. Aktivlar hisobini yuritishda zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv qarorlariga ta'sir qiluvchi usullar yoritilgan.

5. Xorijiy ilmiy maqolalar

- J. Smith, "Asset Management and Audit Practices in Commercial Banking"

Ushbu maqolada tijorat banklarida asosiy vositalar auditini boshqarish va nazorat qilishda zamonaviy texnologiyalar va xalqaro standartlarning roli ko'rib chiqiladi.

- A. Brown, "Auditing Fixed Assets: Challenges and Opportunities"

Muallif asosiy vositalar auditida uchraydigan muammolar, jumladan, eskirish darajasini baholash va qiymatni qayta baholash masalalarini tahlil qiladi.

6. Amaliy tadqiqotlar va hisobotlar

Tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari va xalqaro auditorlik kompaniyalarining (masalan, PwC va Deloitte) tahliliy materiallari asosiy vositalar auditining amaliy jihatlarini o'rganish uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida asosiy vositalar auditining takomillashtirilishi xalqaro standartlarni tatbiq etish, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish va ichki nazoratni kuchaytirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va audit jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Tijorat banklarining samaradorligi va moliyaviy barqarorligi ular foydalanadigan aktivlarning hisob-kitobi va audit jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Asosiy vositalar, ya'ni binolar, ofis jihozlari, texnik vositalar va boshqa moddiy aktivlar, bankning xizmat ko'rsatish sifatini va moliyaviy natijalarini bevosita belgilaydi. Ushbu aktivlarning hisob-kitobini yuritish va auditini amalga oshirish jarayonida aniqlik va shaffoflikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.[5]

Bugungi kunda aksariyat tijorat banklarida asosiy vositalar hisob-kitobi va auditi mavjud, ammo ularning qiymatini qayta baholash har doim ham amaldagi bozor sharoitlariga mos kelmaydi. Aktivlar eskirish darajasini aniqlashda sub'ektiv yondashuvlarning mavjudligi, amortizatsiya ajratmalarining noto'g'ri hisoblanishi va barcha asosiy vositalarning audit jarayoniga to'liq jalb qilinmaganligi kabi muammolar mavjud. Ushbu omillar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini pasaytiradi va bankning faoliyatini to'g'ri baholashga xalaqit beradi.

4.1-jadval

Ipoteka bankda asosiy vositalarni rivojlantirish va audit jadvali

Yo'nalishlar	Muammolar yoki Tavsiyalar	Statistik ko'rsatkichlar
1. Audit jarayonida aniqlangan muammolar	1. Aktivlarda eskirish darajasi noto'g'ri baholangan	70% eskirish darajasi noto'g'ri baholangan
2. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	1. ERP tizimlarini joriy etish 2. IoT texnologiyalari orqali aktivlarni monitoring qilish	60% filiallar ERP tizimiga ega emas 40% texnologiyalar eskirgan, 25% IoT
3. Asosiy vositalarni rivojlantirish yo'nalishlari	1. Filial binolarini modernizatsiya qilish 2. Ofis jihozlarini yangilash	45% filiallar modernizatsiyaga muhtoj 50% jihozlar eskirgan
4. Auditi takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar	1. Auditorlar malakasini oshirish 2. Xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlash	30% auditorlar malaka oshirmagan 40% ichki nazorat tizimi samarali emas

Shuningdek, texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi audit jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Zamonaviy avtomatlashtirilgan tizimlarning joriy etilmasligi aktivlarni kuzatish va ularning holatini baholashni murakkablashtiradi. Malakali kadrlarning yetishmasligi esa audit jarayonida yuzaga keladigan muhim muammolardan biri hisoblanadi. Auditorlarning xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) oid bilim va ko'nikmalari yetarli darajada rivojlanmaganligi banklarda xalqaro amaliyotlarni joriy qilishga to'sqinlik qiladi.

Biroq, zamonaviy texnologiyalar va xalqaro tajribalarni qo'llash asosiy vositalar auditining sifatini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi. Masalan, ERP tizimlarini joriy etish asosiy vositalarning to'liq va aniq nazoratini ta'minlab, aktivlarni kuzatish, baholash va amortizatsiya ajratmalarini hisoblashni avtomatlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli audit usullarini qo'llash orqali asosiy vositalarni baholash va eskirishni aniqlash jarayonlarining aniqligi oshadi.[4]

Mazkur takliflarni amaliyotga joriy etish quyidagi natijalarga olib kelishi mumkin.

Birinchidan, asosiy vositalarning qiymatini bozor sharoitlariga mos ravishda qayta baholash moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchliligini oshiradi. Ikkinchidan, ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish auditorlik jarayonida yuzaga keladigan xatolarni kamaytiradi. Uchinchidan, kadrlarning malakasini oshirish orqali xalqaro standartlarga mos audit tizimlarini joriy qilish imkoniyati paydo bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirish ularning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va faoliyat samaradorligini oshirish uchun zarur.

Zamonaviy texnologiyalar va xalqaro standartlarni joriy etish bu yoʻlda muhim qadam boʻlib xizmat qiladi. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish bank mijozlari va investorlarining ishonchini oshirishga, shuningdek, moliyaviy bozorda raqobatbardoshlikni taʼminlashga xizmat qiladi.

Muhokama:

Tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirish masalasi bugungi kunda moliyaviy boshqaruvning muhim yoʻnalishlaridan biri sifatida namoyon boʻlmoqda. Asosiy vositalar banklarning faoliyati uchun zarur boʻlgan moddiy-texnik bazani tashkil etadi. Binolar, jihozlar va boshqa aktivlarning toʻgʻri baholanmasi va nazorat qilinmasligi moliyaviy koʻrsatkichlarning notoʻgʻri aks etishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, auditning toʻgʻri tashkil etilishi tijorat banklari uchun strategik ahamiyat kasb etadi. [7]

Hozirgi sharoitda tijorat banklarida asosiy vositalar auditiga oid muammolar koʻpligi koʻzga tashlanadi. Audit jarayonlari koʻpincha avtomatlashtirilmagan yoki eskirgan usullarga asoslanadi. Bu esa aniqlikni pasaytirib, auditorlik jarayonini vaqt va resurs jihatidan samarasiz qiladi. Bundan tashqari, auditorlarning malakasi va xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) oid bilim darajasi yetarli emasligi, jarayonda xatoliklar paydo boʻlishiga olib keladi. Aktivlar eskirishi yoki amortizatsiya jarayonlarida notoʻgʻri yondashuvlar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligiga putur yetkazadi.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro tajribadan foydalanish asosiy vositalar auditining samaradorligini oshirish imkonini beradi. ERP tizimlari va raqamli audit usullari yordamida aktivlarni kuzatish va baholash ancha tezlashadi va aniqroq boʻladi. Ammo, texnologiyalarni joriy qilish uchun dastlabki investitsiyalar talab etilishi sababli, bu jarayonni banklarning barchasi amalga oshira olmaydi. Shunga qaramay, uzoq muddatda ushbu texnologiyalar kiritilishi moliyaviy barqarorlik va faoliyatning shaffofligini taʼminlaydi.

Ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish orqali auditorlik jarayonining sifatini oshirish mumkin. Banklarning ichki auditorlari uchun maxsus yoʻriqnomalar ishlab chiqilishi va ularga xalqaro standartlarga muvofiq treninglar tashkil etilishi zarur. Bu auditorlar orasida professionalizm darajasini oshirib, audit jarayonini ancha samarali qiladi.[2]

Muhokama davomida eʼtirof etish kerakki, asosiy vositalar auditini takomillashtirish faqat texnologik yoki kadrlar masalasi emas, balki strategik yondashuvni ham talab etadi. Banklar oʻz aktivlarini samarali boshqarish orqali nafaqat oʻz mijozlariga sifatli xizmat koʻrsatishi, balki moliyaviy bozordagi ishonchni mustahkamlashi ham mumkin.

Xulosa qilib aytganda, asosiy vositalar auditini takomillashtirish masalasi murakkab va ko'p yo'nalishli bo'lsa-da, uning ahamiyati shubhasizdir. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash, malakali kadrlarni tayyorlash va ichki nazoratni kuchaytirish orqali audit jarayonining sifatini oshirish mumkin. Bu esa tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, takomillashgan audit tizimi banklarning xalqaro miqyosda o'z nufuzini oshirishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirish ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va faoliyat samaradorligini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, amaldagi audit jarayonlarida texnologik infratuzilmaning yetishmasligi, malakali kadrlarning kamligi va xalqaro standartlarga to'liq mos kelmaslik kabi muammolar mavjud. Bu omillar moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Takomillashtirish yo'nalishida zamonaviy texnologiyalar, jumladan, ERP tizimlari va raqamli audit usullarini joriy etish zarur. Ushbu texnologiyalar audit jarayonini avtomatlashtirish orqali vaqtini tejash va natijalarni aniqlashtirishga imkon beradi. Shu bilan birga, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslash va ichki nazorat tizimini kuchaytirish orqali moliyaviy hisobotlarning sifatini oshirish mumkin. Auditorlar malakasini oshirishga qaratilgan trening va dasturlar ham muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro tajribani o'rganish va amaliyotga tatbiq etish tijorat banklarida asosiy vositalar auditini samarali tashkil qilishning asosiy yo'llaridan biridir. Innovatsion yondashuvlar va strategik qarorlar orqali bank aktivlarini shaffof va samarali boshqarish nafaqat bank ichidagi barqarorlikni ta'minlaydi, balki moliyaviy bozor ishtirokchilari o'rtasida bankka nisbatan ishonchni mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida asosiy vositalar auditini takomillashtirish ularning raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy ko'rsatkichlarini yaxshilash va xalqaro moliyaviy hamkorlikni kuchaytirishda muhim qadam hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda olib boriladigan chora-tadbirlar nafaqat tijorat banklariga, balki umumiy moliyaviy tizim barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.
2. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS).

3. Karimov, Sh.B. "Tijorat banklarida moliyaviy nazoratning o'ziga xos jihatlari". Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2022.
4. Mowen, C.R. va Hansen, D.R. "Managerial Accounting". McGraw-Hill Education, 2018.
5. Smith, J. "Asset Management and Audit Practices in Commercial Banking". International Journal of Financial Studies, 2021.
6. Brown, A. "Auditing Fixed Assets: Challenges and Opportunities". Journal of Accounting and Auditing, 2020.
7. Deloitte. "Annual Report on Banking Audit Practices". Deloitte Touche Tohmatsu, 2023.
8. PwC (PricewaterhouseCoopers). "Fixed Asset Auditing and International Standards". PwC Research Papers, 2022.
9. Nazarov, U.M. "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida audit tizimi". Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
10. O'zbekiston tijorat banklarining yillik hisobotlari va auditorlik xulosalari (2023 yil ma'lumotlari asosida).
11. Microsoft Dynamics. "ERP Systems for Banking Sector". Microsoft White Papers, 2022.
12. Iqtisodiy tadqiqotlar instituti (O'zbekiston). "Bank tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy qilish". Toshkent, 2023.